

Lyckad ekologisk lammproduktion

– Sex gårdar som ger inspiration

Förord

Att föda upp lamm ekologiskt passar bra in i ett ekologiskt systemtänk där mycket grovfoder, utedrift med bete och god djurvälstånd ligger till grund. Nästan en fjärdedel av fåren och lammen i Sverige finns för närvarande på ekologiska gårdar. Gårdens förutsättningar, dina kunder och ditt intresse avgör hur produktionen kan se ut eftersom det finns flera olika modeller att välja på.

I denna skrift har sex rådgivare besökt var sin intressant gård med ekologisk lammproduktion. De olika gårdarna skiljer sig något i hur de har valt att bedriva sin produktion utifrån de förutsättningar de har på gården och vilken marknad de vänder sig mot. Vi hoppas att dessa goda exempel ska inspirera och hjälpa till om du funderar på att starta eller lägga om till ekologisk lammproduktion.

Stort tack till de rådgivare och uppfödare som medverkar i skriften!

Skara, december 2019

Birgitta Johansson och Dan-Axel Danielsson, Jordbruksverket

Innehåll

Gunneryds Fräsegård	5
Gårdsbeskrivning.....	5
Stallperioden.....	6
Foderstaten	6
Betessäsongen.....	7
Uppfödningstider	8
Slaktresultat	8
Holmåkra Lamm & Nöt	10
Ett företag i förändring	10
Rasval som passar förutsättningarna	11
Hullet styr utfodringen	11
Foder, ett fokusområde	11
Foder och betesproduktion	12
Lammbete	14
Kunderna	14
Framtiden	15
Johannelund	16
Produktionsförutsättningar	16
Avelsverksamhet.....	17
Vallproduktion	18
Betesstrategi och stängsling	18
Gruppstorlek.....	19
Lönsamhet	20
Utfodring och skötsel.....	20
Produktionsresultat	21
Ramstad	22
Lammproduktionen.....	23
Betäckning och lamning	23
Betesdriften	24
Bete av rödklövervallar	24
Stallutfodring – foderstat	25
Slaktresultat	25
Skinnarve	27
Växtodlingen.....	28
Vallblandningar.....	29
Stallar	29
Fåråret	30
Utfodringen	30
Slaktresultat	31
Gårdens rekommendationer för att lyckas med ekologisk betesbaserad lammproduktion	31
Framtidsplaner.....	31
Stjärnbäck	32
Småskalig förädling	32
Foderstater.....	33
Genomtänkt betesdrift med välkomstbete	34
Uppfödningstider och slaktresultat	35
Utfodringen av grovfoder.....	35

Gunneryds Fräsegård. Foto: Anna Lagervall

Gunneryds Fräsegård

Gunneryds Fräsegård är en gård med gamla byggnader och mycket naturbeten. Lammproduktionen drivs ekologiskt enligt EU:s regler. Nyckelord för driften är naturvård, extensivt bete, skinn och samarbete. Idag är det Birgit Fag och sonen Johan Fag som driver gården.

Gårdsbeskrivning

På gården finns ett hundratal tackor av rasen gotlandsfår. Att valet föll på just denna ras har mycket att göra med intresset för skinnen. Gotlandsfåret är en inhemsk ras som är lätthanterlig så länge fåren har något att äta och staketen är i gott skick.

Gunneryd ligger mitt i Östra Vätterbrantens biosfärområde och brant är det, över 70 meters höjdskillnad från Vätterns strand till toppen av det högst belägna betet. Byggnaderna är gamla och det finns en vilja att bevara dem någorlunda intakta. Här odlas 20 hektar ekologiskt enligt EU:s regler, varav 10 hektar på arrende. Naturbetesmarken på cirka 40 hektar är artrik och en stor del av arealen ger ersättning för särskild skötsel. Med så stor andel naturbete och lamning på våren gäller det att bemästra fårens parasiter. Det gör vi genom att låna in hästar och nötkreatur för växelbete med fåren.

Växtföljden är femårig och består av två år spannmål följt av tre år med vall. Åkrarna brukas ekologiskt i samarbete med nötkreatursbonden Kjell som odlar spannmålen och står för alla maskiner. Vallarna sås in i Kjells spannmål och används som vinterfoder till fåren. I vallarna finns mycket svartkämper, timotej och klöver. Cikoria och käringtand fungerar mindre bra och det engelska rajgräset är inte så smakligt som vinterfoder. För att kompensera för den näring som förs bort med spannmål och halm levererar Kjell gödsel från sina nötkreatur till Gunneryd. Ett skriftligt avtal reglerar vem som ska sköta vad och hur stor ersättningen ska vara. Avtalet är femårigt precis som växtföljden.

På gården odlas spannmål och vall.

Stallperioden

Baggarna släpps till tackorna i början av november samtidigt som djuren stallas in. De går med tackorna i fyra veckor, därefter släpps en texelbagge som efterbetäckare till de äldre tackorna. Korsningslammen växer fort och därmed kommer även sent födda lamm att hinna växa färdigt under betessäsongen. Efter nyår hullbedöms tackorna och grupperas efter hull och ålder, ungtackor för sig och äldre tackor i två grupper efter hull. När scanningen är gjord i början av februari sorteras tackorna efter antal foster men hullet har också betydelse för gruppindelningen.

Foderstaten

Under stallperioden har fåren fri tillgång till grovfoder och mineralfoder. Ensilaget utfodras utomhus direkt ur rundbalar som ställs på lastpallar med

foderhäckar runt. Utfodring utomhus ställer krav på att djuren har tillräckligt med päls när det blir dåligt väder, att fodret kommer upp från marken så att det inte blir gödselbemängt och att ensilaget är snittat/hackat för att djuren ska få i sig tillräckligt mycket grovfoder per dag. Grovfodret är analyserat och med hjälp av analysen bestäms när det är dags att börja med kraftfoder till tackorna.

Sex veckor före lamning brukar det vara dags att ge tackorna kraftfoder. När det är två veckor kvar till lamning är givan 2 hekto per tacka och dag. Därefter ökar näringsbehovet kraftigt och digivande tackor med två lamm får i år en giva på 1 kilo Fiol Eko per dag efter successiv tillvänjning. Trillinglammen får pellets, grovfoder och vatten i lammkammare.

Efter lamningen i mitten av april får inte tackorna komma ut i vinterrastfällorna eftersom där kan finnas mycket parasiter. De flyttas över till en lamningsbox där de får stå med sina lamm en eller ett par dagar, tills de knutit väl an till varandra. Lammen märks med två olika sorters öronmärken. Det ena är lätt att läsa av och det andra sitter kvar bättre. Boxarna görs rent efter varje tacka. Efter lamningsboxen släpps tackorna med sina lamm i en ny avdelning där de fodras för hand innan de slussas ut på grönbete. Lammen ska vara minst 10 dagar gamla innan de släpps på bete för att inte bli ett alltför lätt byte för räven.

Betessäsongen

Inför betessläppet tas träckprov på tackorna, och avmaskning sker efter råd av veterinär. Tackor med lamm släpps runt första maj på parasitfritt bete där det gått grannars nötkreatur eller hästar sedan midsommar året före. Tackor med trillingar får det bästa naturbetet och går sedan över på åkerbete. Trillingtackorna får också kraftfoder de första veckorna efter betessläppet på våren.

Det gäller att få ut djuren på bete så tidigt som möjligt på våren, annars förväxer betet. Vi strävar efter att betet ska vara mellan 4 och 10 cm långt hela tiden men det är svårt att leva upp till det eftersom stora delar av naturbetena inte går att putsa eller skörda utan lätt blir förvuxna. Med lång betessäsong blir naturbetena ändå väl avbetade. Lammens tillväxt blir lidande under framför allt juli månad. Detta kompenseras efter frånskiljningen runt 23 juli då lammen flyttas till vallåterväxt och börjar utfodras med små givor kraftfoder. Tackorna får gå kvar på naturbete.

Vid utfodring utomhus ska djuren ha fri tillgång till foder så att de aldrig letar efter något att äta i det smutsiga foderspillet på marken. Foto: Niklas Brunberg

Tackorna matas och vattnas utanför lamningsboxarna. Det spar både tid och arbetskraft.

Lammen får två sorters märken. Det ena är lättläst och det andra sitter kvar bra. Bagglammen får det lilla märket i höger öra och tacklammen får sitt i vänster öra.

Markerna är ganska väl sammanhållna. Det känns säkrast att ha fårnät i gränsen mot skogen och i de flesta ytterkanterna så att det finns ett fysiskt stopp mot andras marker och även mot vildsvinen. El används också men mest som tillfälliga stängsel. Det går inte att ha elstängsel överallt för det tar för mycket tid att röja under tråden. Totalt finns det nästan 2 mil stängsel.

Jönköpings kommun hyr in ett femtontal Gunnerydstackor för att beta bort den invasiva arten jätteloka på ett bete på andra sidan av Vättern. Djuren reagerar inte alls på den giftiga saften från lokan. Fåren har många besökare och grannarna tycker det är roligt att det finns djur i hagarna. Vi har tecknat ett skötselavtal där kommunen står för stängelskostnaden och vi ansvarar för djurskötseln. Vi tar betalt för resekostnaderna för tillsyn och djurtransport.

Gotlandsfår mår väl av att beta jätteloka.

Uppfödningstider

Lammen könssorteras vid mönstringen i augusti. Bagglammen utfodras med maximalt 0,5 kilo kraftfoder per lamm och dag för att bli klara innan slaktpriserna sjunker alltför mycket. Tacklammen får lägre givor för att inte riskera att bli för feta. Första slaktleveransen infaller tidigast i mitten av september och den sista i månadsskiftet oktober/november.

Slaktresultat

Lammen skickas till slakt när bagglammen väger knappt 50 kilo och tacklammen cirka 44 kilo. Slaktutbytet är 38 procent. Lammen växer 260 gram per dag i snitt. Under 2018 låg slaktvikten på 18,8 kilo, kroppsformen var R och fettgruppen 2+.

Vi är nöjda med att 98 procent höll märkeskvalitet. Genomsnittspriset var 36,60 kronor per kilo eller 688 kronor per lamm. Tyvärr får vi ingen merbetalning för att djuren är ekologiska eftersom slakteriet inte efterfrågar fler djur.

Förutom kött säljs också skinn från gården. De ger en intäkt på drygt 850 kronor per slaktlamm när återtagskostnad, beredningskostnad och 15 procent trasiga skinn räknas bort. Totala intäkten per lamm blir cirka 1500 kronor för kött och skinn.

Skinn från gotlandsfår.

REKOMMENDATIONER

En rekommendation till andra är att samarbeta med andra lantbrukare. Det är utvecklande och bra för ekonomin. Dessutom är det roligt och en säkerhet att man kan hjälpa varandra om något oförutsett händer.

Jag vill också rekommendera andra att starta lammproduktion efter din gårds och dina egna förutsättningar. Välj den ras du gillar och gör en ekonomisk kalkyl innan du startar.

ÖNSKEMÅL OM EGNA FÖRÄNDRINGAR

I den bästa av världar skulle jag ha byggt ett rationellt fårhus med bandfoderbord och mixat foder. En vallhund står också högt på önskelistan.

Text och foto: Birgit Fag, Hushållningssällskapet Jönköping, där inte annat anges.

Storbox för tolv lammande tackor.

Holmåkra Lamm & Nöt

Holmåkra Lamm & Nöt drivs av Andreas Johansson och Cecilia Bergh. Andreas är fjärde generation på gården. Deras företag är beläget strax utanför Veddige i Varbergs kommun. Säsongen 2019–2020 är det 480 tackor i produktion samt 54 dikor. Här brukar de 220 hektar åker och bete. Holmåkra Lamm & Nöt säljer sina produkter dels till slakteri men även direkt till konsument. Försäljningen till konsument sker via hemsida och sociala medier. Uppfödningen sker uteslutande på grovfoder som man producerar på sin areal. Flasklammen får dock kraftfoder i tillägg fram tills betessläpp.

Ett företag i förändring

Till en början så bedrev Andreas mjölkproduktion på gården men började ställa om till lammproduktion i slutet av 00-talet. I denna process så ställde man även om från konventionell produktion till ekologisk och anslöt sig till KRAV. År 2010 byggde de ett stort fårhus anpassat till produktionen. För att snabbt komma igång tog man över en befintlig lammproduktion i närområdet med 300 tackor. Mjölkproduktionen avslutades 2012 och ersattes med dikor. Gården är under

ständig utveckling och förbättring. Befintliga hus förändras och anpassas löpande för att bli mer rationella och passande för produktionen.

Rasval som passar förutsättningarna

Andreas och Cicci har provat olika raser och korsningar under åren för att få fram ett djur som passar i systemet. Idag finns det till största del texel och korsningar mellan texel, finull och dorset. Det finns även ett fåtal suffolk. De vill ha en stor andel texel i djuren för att de utnyttjar grovfodret bäst och lammen får en bra slaktkropp.

Scanningen visar runt 1,85–1,96 foster per tacka, beroende på år. Målet är att ha 1,9 scannade lamm per tacka. Lamning sker mellan december och februari med ett avbrott i mitten av januari. För närvarande produceras runt 800 lamm per år. Resultatet blir runt 1,66 lamm per tacka och år.

Hullet styr utfodringen

Andreas och Cicci hullbedömer och delar in tackorna i grupper efter i första hand deras hull och styr utfodringen efter detta. Det är helt avgörande att styra rätt foder till rätt djur. Under stallperioden flyttar man löpande om tackor till rätt hullgrupp. Inför lamning delas tackorna in i grupper om 12 tackor. För de små grupperna om 12 tackor finns lammboxar uppställda permanent. Alla tackor står i egen lamningsbox de första dagarna. Den lilla gruppen hålls intakt i cirka fyra veckor därefter släpper man ihop tre grupper så antalet per grupp blir 36 tackor. Avvänjning sker sedan mellan 10 och 14 veckor beroende på hull och tillgång på foder/bete. Trillinglammet går till flasklammsgrupp och föds upp på amma. Flasklammet vänjs av vid 15 till 17 kilo. Man föder upp cirka 60 lamm per år med lammamman.

Foder, ett fokusområde

Alla djur har alltid fri tillgång på foder, mixervagnen är verktyget som gör detta möjligt. Genom att kombinera/blanda olika kvaliteter på grovfoder från olika skördar så styr Andreas och Cicci näringsinnehållet i mixen och ger det till rätt djur i rätt tid. Att mixa och snitta ner fodret gör även att djuren kan äta hela foderstaten och spillet eller ratat foder blir minimalt. De lägger mycket fokus på att sortera grovfodret efter dess analysvärde och kvalitet. En grundplanering med foderstater och mixar görs

Mix till lågdräktig/sint tacka. Lågt näringsinnehåll per kilo torrsbstans, stor mängd struktur för att minska konsumtionen.

Mix till betäckningstacka. Framförallt högre energiinnehåll, flusching skall påverka scanningresultatet positivt.

Mix till lamm. Spätt gräs med högt näringsinnehåll och hög smaklighet, lägre mängd struktur för en så hög konsumtion som möjligt.

Mixervagnen ett viktigt verktyg för att förädla fodret till fina väl växande lamm.

Ordning på foderpartierna så rätt mix kan göras till de olika produktionsstadierna.

tillsammans med rådgivare tidigt på hösten. Löpande under utfodringsåret justeras mixarna efter utfallet på djuren.

– Detta är kanske ett av de viktigaste jobben som görs säger Andreas, eftersom det påverkar tackan och hennes funktion så mycket.

Under sommaren jobbar de på samma vis men då är det betet som utvärderas och planeras. Andreas och Cicci väljer att skörda sitt foder vid olika tidpunkter och utvecklingsstadier för att få fram den kvalitet och mängd som vi vill ha. En del foder skall vara grovt och näringsfattigt och en del skall vara spätt och näringsrikt.

Foder och betesproduktion

Av de 220 hektar som finns i företaget är cirka 40 hektar naturbete. Det är ett vanligt naturbete utan några extra ersättningar. Naturbetet används till avvanda tackor, inga lamm får gå där. Resterande 180 hektar är plöjningsbar mark, den är uppdelad i intensiv och extensiv produktion. Cirka 80 hektar brukas intensivt med slåttervallar och lammbete med en liggtid på 3 år. Vallarna sås in i westerwoldiskt rajgräs som skördas minst två gånger under etableringsåret. Andreas och Cicci sår in vallen med Einböck långfingerharv för att få en optimal etablering. Årsmån och jordmån styr såtidpunkten. På de vallar som ska förnyas för året plöjer de ner en del av fastgödseln. Välbrunnen fastgödsel sprids även i växande gröda på sensommar/höst för att säkra kaliumtillförseln. Andreas och Cicci har även tillgång till flytgödsel, från en grannes suggproduktion, som sprids i växande gröda. Man styr gödningen noga och tillför näring efter behov av foder och bete. Planering av dessa resurser är avgörande för resultatet.

– Om jag gödslar ett bete under sensommar/höst så har jag kvalitetsbete långt fram tills frosten kommer, säger Andreas.

Den extensiva marken nyttjas främst som bete men även som foderareal. Här skördas ofta det grova och näringsfattiga fodret.

– Vi är noga och återför växtnäring här motsvarande vad vi tar bort med skörd och bete, men vi undviker att plöja och förnya dessa marker då det är allt för kostsamt, säger Andreas.

Vallfröblandningar hos Holmåkra Lamm & Nöt

Betesvall Holmåkra		
Art	Sort	Inblandning (%)
Westerwoldiskt rajgräs	Pollanum	21
Timotej	Lischka	15
Engelskt rajgräs	Indicus	10
Engelskt rajgräs	Kentaur	10
Ängssvingel	Preval	9
Ängssvingel	Lipoche	7
Ängsgröe	Balin	8
Vit klöver	Liflex	7
Vit klöver	Jura	5
Fodercikoria		4
Svartkämpe		4

Slåttervall Holmåkra		
Art	Sort	Inblandning (%)
Westerwoldiskt rajgräs	Pollanum	28
Timotej	Lischka	18
Timotej	Switch	11
Rörsvingel	Karolina	14
Blåluzern	Radius	10
Rödklöver	Rozeta	6
Rödklöver	Taifun	3
Engelskt rajgräs	Kentaur	5
Engelskt rajgräs	Birger	2
Vitklöver	Jura	2
Vitklöver	Liflex	1

Slåtter/Betesvall Holmåkra		
Art	Sort	Inblandning (%)
Westerwoldiskt rajgräs	Pollanum	29
Timotej	Lischka	17
Timotej	Rhonia	11
Ängssvingel	Preval	12
Ängssvingel	Lipoche	8
Engelskt rajgräs	Kentaur	11
Rödklöver	Rozeta	6
Rödklöver	Taifun	3
Vitklöver	Jura	2
Vitklöver	Liflex	1

Lammbete

Lammen betar den intensivt odlade marken i ett rotationssystem. Här använder de sig av elstängsel och elnät. Det är flexibelt och går snabbt att sätta upp och ta ner beroende på vad som skall hända på marken. Det är svårt att förutse betestillgången och en ständig anpassning till vädret får ske. Vi försöker, i möjligaste mån, att skörda gräset istället för att putsa bort ett överskott av bete. Men det är mycket utmanande att förutse betestillgången.

Lammen släpps ut på bete så tidigt det går. En del lamm är avvanda, en del lamm går kvar med tackan. Dessa grupper hålls åtskilda från varandra. I början av juni är slakten igång och antalet djur minskar kontinuerligt. Andreas och Cicci vill ha så tunga lamm som möjligt och siktar på en slaktvikt mellan 21 och 22,5 kilo för att få maximalt betalt för lammet. Tillväxten på lammen ligger mellan 260 till 310 gram per dag beroende på vilken ras och kön det är. De tunga kötttraserna får ett bättre slaktutbyte och de kan de leverera vid en lägre levandevikt. Under högsommaren, i juli, ser de ofta ett tapp i tillväxten. Här är det svårt att få lammen att växa. När vi stallar in på hösten har vi cirka 12 till 15 procent av lammen kvar som inte hunnit växa klart.

Kunderna

Lammen som Andreas och Cicci producerar säljer de dels till slakteri men även direkt till konsument. Kunden beställer lammet på deras hemsida eller via telefon. Kunden kan välja på tre olika styckningar och varianter av dessa. När de fått ihop ungefär 20 beställningar så slaktas lammen på ett närbeläget mindre slakteri där de även styckas. Sedan levererar Andreas och Cicci lammet direkt till kundens dörr. Beroende på styckning ligger priset mellan 165 och 249 kronor per kilo kött. De får cirka 3000 kronor per köttlåda. De har testat att leverera via REKO-ring men det är svårt att få en tillräckligt hög omsättning per utlämnings-tillfälle, så de försöker att utveckla sitt koncept med "Gourmetlamm" direkt vid dörren istället. Till dessa kunder är det extra viktigt med en bra slaktkropp. Ibland erbjuder de charkvaror i tillägg till lammlådan, såsom rökt korv med mera.

Rullande gårdsbutik. Holmåkra Lamm & Nöt levererar hela vägen hem till dig.

Framtiden

Andreas och Cicci försöker ständigt att göra allt enklare och enklare. Idag är det mycket enklare drift än de hade från början, men de har tappat lite på sin uppföljning. De funderar på att investera i elektroniska öronmärken (EID) för att förbättra sin uppföljning på individnivå. Det är en brist idag att de inte kan följa resultatet hos varje tacka. Dagens system för uppföljning och analys är tidskrävande och komplicerade. Kanske ökar de lite grann, men främst vill de minska sin arbetstid. Ytterligare ett mål är att minska på krånglet, förenkla och få ett duktigare moderdjur som kräver mindre av dem. Urval är viktigt, urval av tacka, urval av foder och urval av arbetsinsats, kort sagt de ska bli bättre på att välja.

TIPS!

- Välj ras efter produktionsform och förutsättningar på gården.
- Anpassa betet efter produktionsformen, gödsla där det skall finnas kvalitetsbete till lammen.
- Ha ett mål med foderproduktionen, producera rätt foder till rätt djur och produktionsstadium.
- Utnyttja gödseln rätt. Återför den näring du tar bort.
- Gör noggranna urval av moderdjur och insatser.
- Värdera din egen insats, lägg tid och kraft där den betalar sig.
- Hullbedöm tackorna löpande och anpassa utfodringen, rätt hull är A och O för att få en smidig lamning och en bra start för lammen.

Text och foto: Theo den Braver, Lammproduktion Gård & Djurhälsan

Tackor och lamm på naturbete. Foto: Annika Arnesson

Johannelund

Gården Johannelund ligger i Grolanda söder om Falköping. Johannelund är en släktgård och drivs idag av Carl och Sophie Helander som tillhör 4:e generationen. Gården omfattar 90 hektar varav 35 hektar åker, 40 hektar naturbetesmarker och 15 hektar skog. Förutom lammproduktion med 250 tackor finns åtta dikor av korsningen hereford-simmental. De senaste åren har en verksamhet med odling av grönsaker etablerats på gården. Carl ansvarar för växtodlingen och djurproduktionen medan Sophie ansvarar för grönsaksodlingen. Carl och Sophie säljer grönsaker, bär och lammdetaljer genom REKO-ringar och veckoprenumeration av matkassar. Carls föräldrar bor också på gården och hjälper till vid behov.

Produktionsförutsättningar

Målsättningen är att trots en begränsad areal och ett begränsat djurantal kunna bygga upp en hållbar verksamhet som ger full sysselsättning och lönsamhet. Att bedriva ekologisk produktion passar bra på gården som har stor andel naturbetesmarker. Det innebär delvis lägre kostnader för insatsmedel och en förbättrad lönsamhet tack vare EU-stöden. Däremot anser Carl att det utifrån deras förut-

sättningar inte lönar sig att vara KRAV-ansluten, då det kräver mer byggnadsyta för djuren och merbetalningen är blygsam. De tar tillbaka en del slaktkroppar från slakteriet och säljer direkt till konsument, då ekologiskt och närproducerat är det som främst avgör mervärdet för de flesta konsumenter. Endast kött från texellamm säljs för att kunna erbjuda större styckningsdetaljer.

Avelsverksamhet

Carl har satsat mer på avel än på nya byggnader. Han har under flera år lagt ner mycket arbete på att förbättra sina texelfår, men har nu även satsat på dorset och finull. Fåren inryms i en äldre mjölkkladugård och i en lada med gjutet golv. Boxarna är inredda med grindsystem och egenbyggda foderbordsfronter. Tre upprullare har införskaffats för att underlätta utfodringen, men byts mot en mixervagn hösten 2019. Kostnaden för att bygga om och anpassa de gamla byggnaderna till lammproduktion var cirka 1000 kronor per tacka. Beroende på fodertillgången hålls ibland fler än 250 tackor. Ett levandelager om 50 baggar kommer att hållas för att kunna säljas till en relativt fast kundkrets och även för att kunna erbjuda ett större antal baggar till stora besättningar. Carl försöker hålla ett rimligt pris på baggarna, i genomsnitt 4500 – 5000 kronor, med rabatter för återkommande kunder. I år kommer ungefär 25 tacklamm säljas. Så småningom ska även fler tacklamm kunna säljas.

Carl med texelbagglamm. Foto: Annika Arnesson

Det är stor skillnad i kvalitet mellan individer inom samma ras, varför det finns stora möjligheter till avelsframsteg. Carl jobbar mycket med urval och med hjälp av exteriörbedömning, avelsvärden och mönstring väljs de bästa djuren ut till liv. Det är av stor vikt att hålla många linjer igång inom varje ras. Inom texel,

som är den stora rasen i besättningen, hålls tre stora betäckningsgrupper och fyra till fem små, med sju till tio baggar totalt. För de nya raserna dorset och finull i besättningen hålls till en början tre till fyra dorsetbaggar och en till två finullsbaggar. Genom att ha många betäckningsgrupper kan även egenuppfödda baggar användas till avel i besättningen.

Mönstring av finullstacklamm. Foto: Annika Arnesson

Vallproduktion

På mossjordar tillämpas långliggande vallar med timotej och vitklöver, och på åkerjorden används treåriga vallar med timotej, ängssvingel, engelskt rajgräs, vit- och rödklöver. Vallen sås numera in i westerwoldiskt rajgräs då den konkurrerar bra med kvickroten. Det gäller bara att skörda i tid så att rajgräset inte kväver insådden. Till någon vall har använts rörsvingelhybriden Swaj, som ger hög avkastning. Den skördade vallen har då använts som dikofoder och betats sent på hösten av sintackor. Carl försöker låta vallen ligga i fyra till fem år, men det går inte med rödklöver och rajgräs som minskar med vallåldern. Därför går han mer mot timotej-vitklövervallar. Eventuellt kommer Carl att pröva med hundäxing som då kommer att användas på samma sätt som Swaj.

Betesstrategi och stängsel

Dikorna får beta naturbeten med sämre stängsel samt beten hos grannar. Tackor och lamm kommer ut på naturbeten med bra stängsel. Efter lamning i mars släpps tackor och lamm på bete tidigt i april så att de snabbt kan beta av stora

ytor i början av betessäsongen. Därefter delas betena upp i mindre fallor så att betestrycket hålls uppe. Det är viktigt med bra stängsel och det krävs tre trådar och flera bra aggregat med 5 000 volts spänning. Att regelbundet putsa med röjsåg under stängseln är nödvändigt. Om man betar på båda sidor stängslet är det inte mycket att putsa, men det måste ändå göras. Även nässlor och tistlar slås av för att hålla nere spridning. Stora betesfallor delas upp i mindre med elnät eller eltråd. Den nedersta eltråden i elnäten klipps av så den inte är strömförande. Då fungerar stängslen bättre, vilket är viktigt för att inte få rymmande lamm. Om lamm börja rymma tas de ifrån och flyttas till en granne som har fårnät som stängsel. Alla lamm som har rymt en gång går till slakt.

Trelammare, gamla tackor samt ungtackor får beta på vall. Efter avvänjning får lammen gå på återväxtbete. Några naturbeten som innehåller rara blommor betas av korna och får först längre fram på sommaren betas av fåren. En del betesmarker undviks på hösten om det är ekollonår. I regel ges inget kraftfoder på bete. Mineralfoder, saltsten och vatten finns på alla beten. Mineralfoder med eller utan koppar ges beroende på ras.

Den främsta utmaningen på bete är att kunna minimera parasitinfektion. Träckprov som tagits på tackorna under åren visar ingen förekomst av haemonchus eller leverflundra. Sanka betesmarker undviks efter juli månad med tanke på risken för leverflundra. Strategin för att hålla nere parasitsmittan är att undvika att släppa tackor med lamm på naturbeten som betats av tackor hösten innan. Tackor provtas före betessläpp och lammen provtas efter en till två månader på bete.

Gruppstorlek

Då man inte har vallhund gäller det att ha grupper med maximalt 40 tackor för att flyttningar skall fungera så smidigt som möjligt. Alla tackor och lamm körs ut med transportvagn till betena även efter vägning. Detta gör att de är vana vid lastning och även i samband med slaktleverans går lastningen smidigt.

Tackor och lamm tas in från bete två gånger för vägning, vid 60 och 110 dagars ålder. Vid 110 dagar avvänjs lammen oavsett vikt. Som regel tas ett av trefödda lamm ifrån tackan för att födas upp som flasklamm. Här väljs lamm så att tackan får behålla två så jämnstora lamm som möjligt. Det blir cirka 20-25 flasklamm årligen.

*Putsning under elstängsel.
Foto: Jesper Eggertsen*

Texellamm. Foto: Annika Arnesson

Lönsamhet

För att få bra ekonomi i produktionen är det angeläget att få så bra betalt som möjligt för utslagstackor och då måste de ha rätt form- och fettklass när de går till slakt. I dagsläget får man 400 kronor i genomsnitt för en utslagstacka. Priset behöver vara mycket högre för två- och treåriga utslagstackor eftersom det finns konsumenter som anser att köttet är av mycket hög kvalitet. Vad som krävs är att producentföreningar, slakterinäringen och handeln anstränger sig och visar ett större intresse för att skapa avsättning för kött från unga tackor.

Får på naturbete. Foto: Jesper Eggertsen

Utfodring och skötsel

Utfodringen under stallperioden består av så bra vallfoder som möjligt till högdräktiga och digivande tackor. Det kompletterades senaste stallperioden med 10 kilo havre och 16 kilo åkerböna per lammande tacka. Lammen får lite lammkraftfoder i lammkammare, två till tre kilo per lamm och år. Ungefär 10 baggar som ska vara med på baggauction får något hekto lammkraftfoder efter avvänjning för att växa ut ordentligt. De klipps också före riksbedömningen och inför baggauctionen. Tackorna klipps två gånger per år, inför betessläpp och inför lamning. Deras klövar klipps också två gånger per år. Det är speciellt viktigt att klippa klövarna inför betessläpp, då de gått på djupströbädd hela stallperioden.

Produktionsresultat

Johannelunds produktionsresultat för åren 2017 till 2019

Ras	År	Tackor	Lamm/tacka	Död-födda	Ant. slaktlamm	Slakt-vikt	Form-klass	Fett-klass
Texel	2017	83	1,6	7	27	22,6	U+	2
Texel	2018	115	1,6	6	22	19,7	U+	2-
Texel	2019	95	1,9	4	54	19,2	U	2
Dorset	2018	25	2,0	1	4	19,1	R	3-
Dorset	2019	37	1,7	2	25	18,7	R+	3-
Finull	2018	2	2,5	1	0	-	-	-
Finull	2019	8	2,5	0	8	17,6	R-	3

Lammen tas hem för avskiljning. Foto: Annika Arnesson

TANKAR OCH ÖNSKEMÅL INFÖR FRAMTIDEN

- Hyra en byggnad på en granngård för att få plats för ytterligare 50 djur.
- Från och med i år kommer teaserbagge åter att användas. Senast var det 6-7 år sedan.
- Korta lammingsperioder om cirka 3 veckor.
- Marslammning har tillämpats, men nu planeras även en del januarilammning för alla raser och kanske även novemberlammning.
- En flygelbyggnad håller på att renoveras på gården. Där kommer att inrymmas ett litet kök och en cafélokal. Tanken är att kunna hålla olika typer av arrangemang för olika kundgrupper.
- Att gräva ner vattenslang med anslutning till vattenkar på betesmarken, för att slippa köra ut vatten med traktor.

Text: Annika Arnesson och Jesper Eggertsen

De nyavvanda tackorna tas ut på bete redan i mars. Då har de tillgång till vindskydd i form av flyttbara rundbågehallar.

Ramstad

På Ramstad gård sydöst om Säffle bedriver Karl-Petter Bergvall och Jonna Larsson sedan många år integrerad, KRAV godkänd, grisproduktion. Lammproduktionen startade för några år sedan som ett bra komplement till övrig verksamhet på gården och besättningen växer varje år. I dagsläget har Karl-Petter och Jonna 80 tackor och en stor andel ungtackor nyrekryteras årligen. Målet är cirka 120 tackor.

– Nyckel till framgång för oss är att kombinera olika produktionsgrenar som kompletterar varandra. Fåren har blivit ett mycket bra komplement i vår inriktning med växtodling och produktion av KRAV-grisar och vi använder fåren aktivt, bland annat som ogräsröjare i odling av frövallar. Lammproduktionen utvecklas hela tiden och i år ska vi bland annat prova att seminera tackorna. Vi hoppas kunna producera bra baggar för att minska på inköp av djur och därmed minska smittorisker, säger Jonna.

RAMSTAD GÅRD OCH SJÖNNEBOL

Brukas av Karl-Petter Bergvall och Jonna Larsson.

200 hektar åker, 520 hektar skog.

Lammproduktion med 80–100 tackor, EU-ekologiskt certifierad.

Odling: korn, vete, havre, råg, åkerböna, rödklöverfrö och vall.

Grisproduktion med 80 suggor och 1700–1900 slaktsvin per år, KRAV-certifierad.

Tackorna gör stor nytta i växtodligen genom att de effektivt letar upp och betar många ogräsarter. En favorit är baldersbrå som kan vara ett ganska stor problem i odling av frövall.

Lammproduktionen

Lamningen sker under två intensiva perioder om året, i slutet av december och i april. Uppfödningstiden är intensiv med höga lamm tillväxter och målet är slakt vid cirka 100 dagars ålder.

Den dominerade rasen är dorper. Här finns också en mindre besättning gotlandsfår. Jonna är mycket nöjd med sitt val av dorperrasen. Bland rasens fördelar nämner Jonna att lammen har mycket bra tillväxt och högt slaktutbyte. Rasen har dessutom lätta lamningar, ger alerta lamm och tackorna är anpassningsbara och tåliga.

Betäckning och lamning

För att få en kort lamningsperiod släpps sterila teaserbaggarna under två veckor innan betäckningsperioden. Teaserbaggarna tas sedan bort och de tre baggarna som ska betäcka släpps till tackorna. Första betäckningsperioden börjar i mitten av juli och den andra i början av november. Baggarna tas bort efter tre veckor. Jonna provar nu också att använda semin.

Ungtackor som väger över 50 kilo går med i betäckningsgruppen. Om de väger mindre får de stå över tills nästa grupp. Senaste året gick 43 tackor med bagge i juli. Dessa scannades i början av oktober och årets resultat visar 1,8 lamm per tacka. Endast en tacka var inte dräktig, trots den relativt korta betäckningsperioden. Tackor som inte är dräktiga går in i nästa grupp som betäcks.

Stallet på Sjönnebol är en före detta mjölkkoladugård som byggts om för att passa lammproduktion. Eftersom det är svårt att ha alla grupper av tackor ute i rastfålla under stallperioden, har Jonna och Karl-Petter valt att ha fåren EU-ekologiska och inte KRAV-certifierade. Stallet fungerar bra, det är bra ventilation, relativt högt till tak och fyra foderbord där djuren kan äta från bägge håll vilket ger gott om ätplatser.

Lamningstoppen för den sommarbetäckta gruppen är mitten av december, och för de vårlammande tackorna början av april. Lammen avvänjs vid två till tre månaders ålder. Lamm som väger under 25 kilo avvänjs inte.

– För några år sedan avvandades alla lamm samtidigt men då märktes det tydligt att små lamm stannade i tillväxt, så nu låter vi dem gå kvar hos tackan några extra veckor, säger Jonna.

Betesdriften

Tackor som lammat i december, och där lammen är avvanda, tas ut på bete redan i mars med rundbågehall som vindskydd. Innan det börjat växa tillräckligt med betesgräs tillskottsutfodras tackorna med ensilage. Under maj och juni betas frövallar av rödklöver. Cirka 100 djur, både tackor med lamm och avvanda tackor, betar i fållor på 1,5 hektar. Karl-Petter och Jonna planerar för snabb avbetning, har noga koll på rödklövern, och tackorna flyttats efter tre till fyra dagar. Lammen följs noga och vägs en gång i veckan. Karl-Petter och Jonna är mycket nöjda med de uppmätta tillväxterna. Inget kraftfoder ges till några djur utan lammen växer på enbart bete och tackans mjölk.

Tackorna flyttas från rödklövervallarna vid avvänjning, men lammen går kvar fram till slakt som brukar ske senast i mitten av juli. Efter att lammen är avvanda går tackorna dels på återväxtbete och dels på naturbetesmarker. Efter tröskning betar tackorna ofta insådder, bland annat de som året efter ska användas till grisbete. Tackorna går på bra bete hela hösten till slutet av oktober. Tackorna gör också här ett bra jobb och håller efter ogräs. Tackorna betar också mellangrödor efter tröskning, bland annat blodklöver som sås med i spannmålen, eller raps som betas i stubben.

Sista slaktlammen på rödklöverfrövall i början av juli.

Bete av rödklövervallar

Att beta rödklövervallar med tackorna har gett mycket god effekt mot ogräs och det syns en klar effekt jämfört med vallar som inte betats. Tackorna letar upp ogräs och rödklövern sätter fler blommor, kommer igen snabbt och ger bra avkastning. Den tröskade rödklövern blir fri från ogräsfrö och erfarenheter visar att det också ger högre skörd. Tackorna betar alltså rödklövervall under digivningsperioden eller för vinterlammande tackor under perioden innan betäckning. Jonna har haft en viss oro att tackorna skulle påverkas negativt av de östrogenlika substanserna i rödklövern och få svårare att bli dräktiga.

– Ibland har jag sett individer som fått lite juver, troligen på grund av rödklöverns östrogen-liknande substanser. Framförallt har detta setts på ungtackor. Tackorna flyttas från rödklövervallarna en månad innan betäckning och vi har inte märkt några negativa konsekvenser av bete på rödklövervallar! Tackorna som betat rödklövervallar har blivit dräktiga med normalt antal foster, säger Jonna.

Stallutfodring – foderstat

Målet är att föda upp djuren på vallfoder av hög kvalitet. Som vallfröblandning används SW Pavo EKO 23 med lusern som ger ett proteinrikt grovfoder med hög andel baljväxter. Karl-Petter och Jonna siktar på att komma upp i höga energi- och proteinhalter. Årets skörd har inte så högt näringsinnehåll och då ges kraftfoder med havre/ärt/åkerböna i blandning till tackorna, allt från egen odling. Jonna räknar egen foderstat för att komma rätt med givor och basen i foderstaten är bra grovfoder.

Lammen har under stallperioden fått kraftfodret Sund Ängsull i lammkammaren, något som man troligen kommer att minska på. Lammen som föds i april får bra vallfoder i lammkammaren och inget kraftfoder alls eftersom de kommer ut på bete så tidigt. För lamm som föds på stall, har höga tillväxter och föds upp inomhus, finns en risk att de får brist på D-vitamin som kan leda till rakitis. Därför kommer de nu att ge extra D-vitamin under högdräktigheten till den grupp tackor som ska lamma i december. Även lammen i denna grupp kommer att få extra D-vitamin.

Slaktresultat

Lammen vägs ofta och målet är att slakta lammen vid cirka 100 dagars ålder och vid en vikt på 41 till 46 kilo, vilket på grund av det höga slaktutbytet ger en slaktvikt på 21 till 24 kilo. Lammen klassar sig oftast i U eller R.

På bilden syns en första avbetning av rödklövervall i början av maj. Tackorna har betat i 4 dagar till vänster i bild och nu flyttats vidare. Det är viktigt med snabb avbetning och att de tas bort i tid.

Utfodring sker med stationär balrivare och elskottkärra. Under lågdräktigheten utfodras tackorna var fjärde dag, oftare under digivning. Jonna tycker att det fungerar bra och att utfodringsjobbet går lätt. Ramper fälls ner för att enkelt kunna köra upp skottkärran på foderborden. För något år sedan sattes diagonala fodergrindarna in och det har gjort att man i stort sett slipper lamm på foderbrordet.

NYCKLAR TILL FRAMGÅNG MED EKOLOGISK LAMMPRODUKTION:

- Ha lammen i god tillväxt så de blir slaktfärdiga i tid.
- Håll koll på parasiterna.
- Ha stängsel som går lätt att flytta så det inte blir så mycket besvär att byta bete.
- Sträva efter bästa kvalitet på vallfodret.
- Avvänj lammen tidigt men låt lamm under 25 kilo gå kvar med tackan.
- Var kreativ, samarbeta med växtodlare till nytta för er båda.

Den breda gången i fårstallet gör jobbet med utfodring och djurhantering lätt. På bilden ser du bland annat en av ramperna till foderborden som alltid är uppfällda när de inte används. Där det är täta skivor byggs lammningsboxarna upp i rad mot foderbordet. Detta gör jobbet att utfodra nylammande tackor lätt. I taket syns de självreglerande luftintagen, 25 till antalet, som Jonna är mycket nöjd med. Tillsammans med trumma för utluft ger det en väldigt bra stallklimat. Vattenslangen, uppsatt på väggen är bra att ha och gör att man aldrig behöver bära vattenhinkar.

Text: Karin Granström, Hushållningssällskapet Västra. **Foto:** Jonna Larsson, Ramstad gård

Skinnarve

Skinnarve gård i Levide socken utanför Hemse på Gotland drivs sedan 2017 av Maria Ericson och sonen Erik Siggelin i driftsbolaget Skinnarve Lantbruk AB. Bolaget driver två gårdar, dels Skinnarve men även en gård i Eke socken plus arrendemark. Maria har sedan slutet på 70-talet haft lammproduktion med gotlandsfår på gården i Eke. I början var tackantalet runt 70-80 tackor, men efter att gården Skinnarve i Levide köptes in och Maria träffade sambon Allan Siggelin, så har tackantalet utökats till uppemot 120-130 tackor. Att driva gårdarna ekologiskt har alltid varit Marias stora intresse och att lära sig mer om växtodling och lammproduktion i ekologisk form är alltid utvecklande menar Maria.

Efter flytten till Levide så inköptes även korsningstackor för att börja med en grupp vårlammsproducerande tackor. Vårlammsproduktionen pågick i ett antal år, men Marias stora intresse för gotlandsfår övervägde och satsning på de grå fåren tog överhand. Maria började mönstra sina egna tackor i slutet av 1980-talet och utbildade sig till rekommenderad mönstrare för att 2009 även bli godkänd

Maria Ericson med två ungbaggar som är resultatet efter semin. Dessa ska tjänstgöra i flocken på Skinnarve.

Tackor och lamm på bete.
Foto: Maria Ericson

riksdomare, så det märks att avelsarbetet har varit en röd linje i besättningen. Många fina livdjur har sålts under årens lopp och baggar till semin har även tagits ut.

Idag så brukar bolaget 117 hektar åker och 15 till 20 hektar naturbetesmark. Sonen Erik som är utbildad mark- växtagronom har ambitioner att utveckla bolaget med mer mark, fler tackor och även bygga upp en mindre dikobesättning. Maria och Allan har tidigare även köpt in kastrerade tjurkalvar till stutuppfödning, men eftersom de tycker att det är svårt att få tag på KRAV-godkända sådana, har Erik och Maria beslutat att köpa in 16 köttraskvigor (av raserna angus och hereford). Första kalvningen påbörjas under vårvintern 2020. Tanken med både nötkreatur och får är att optimera växelbete och parasitbekämpning. Totalt cirka 130 tackor lammade under våren och fler tackor kommer att betäckas inför lamning 2020.

Växtodlingen

Med idisslare på gården så odlas cirka 50 hektar vall och där- efter odlas höstraps, höstvetete, åkerböna alternativt bruna bönor samt vårvete. Maria har varit noga med ett bra vallfoder och att lammproduktionen i största möjliga mån ska ske på bete. Därför ska vallen vara smaklig och innehålla höga näringsvärden vad det gäller protein och energi. Det är viktigt att betet är rent från parasiter och att inte försommarbetet varit använt till får året innan. Detta kan nu genomföras genom att även framöver beta med fler dikor på naturbetesmarkerna. Företaget söker vallstöd de första tre åren för att kunna bryta vallen tidigt år fyra.

Skinnarve gårds växtodlingsschema efter vallbrott

År	Gröda
1	Höstraps
2	Höstvetete
3	Åkerböna alternativt bruna bönor
4	Vårvete med insådd
5	Vall år 1 (skörd 1, eftersommarbete skörd 2)
6	Vall år 2 (skörd 1, eftersommarbete skörd 2)
7	Vall år 3 (enbart skördar)
8	Vall år 4 (försommarbete till 1 juli därefter vallbrott)

Vallblandningar

Maria har tidigare haft stor andel lusern i vallblandningarna men inte använt det så mycket på ett antal år. Hon och Erik återinför lusern mer och mer då det varit torka de senaste åren. Maria anser att lusern är en smaklig, bra proteinkälla men viktigt att skörda i tid. Idag har gården vallblandningar med betelusern (sorten Luzelle), engelskt rajgräs (lite senare sorter), timotej och vitklöver. De har även testat rörsvingelhybriden Hykor, men den är inte smaklig för får, utan i så fall odlas den till köttjuren. På Gotland odlas det ofta blandningar med lusern och hundäxing på fastmark, vilket Maria tänker odla mer av till köttjuren. Även vallblandningar med cikoria, svartkämpar och kärringtand har odlats och där finns både för- och nackdelar som de är medvetna om. Cikorian ger bra mängd första året som bete. Den kan bli för blöt vid sämre väderlek eller vid torrt väder blir bara stjälkar kvar då den torkar ner. Svartkämpar fungerar bra och det tänker Maria och Erik fortsätta med då de vill ta flera skördar på vallen. Kärringtanden är senare och ger liten mängd då de vill skörda tre eller fyra skördar. Maria gillar även humlelusern i lagom andel i blandningen. Den fyller igen luckor i vallen då andra sorter utgått. Maria och Erik satsar på att skörda fyra skördar per år även om det kan vara svårt de torrare åren.

Stallar

På gården finns äldre ekonomibyggnader som använts till fåren. I samband med att taket i en av byggnaderna rasade in februari 2010 så ritade Erik, som då studerade på naturbruksgymnasiet, ett nytt stall som blev klart hösten 2011. Maria minskade tillfälligt tackantalet under 2011 men därefter har antalet ökat. Nu är Eriks ambition att öka antalet tackor till cirka 200 i befintliga stallar. Erik funderar på att även bygga ytterligare ett stall. Bolaget har även köpt en fullfodervagn för att kunna förenkla utfodringsmomentet efter att de tidigare utfodrat rundbalar med häckgrindar på ströbädden.

Nyklippta tackor inför betäckningen.

Tidigare användes rundbalshäckar för utfodring. Foto: Maria Ericson

Ungbaggar som ska slutuppfödats till slakt på fullfoderblandning.

Fåråret

Målet är att lamningen sker i slutet av mars och början av april. Slaktperioden är planerad till augusti-oktober. Om det under sommaren förekommer betesbrist så utfodras tackorna med ensilage för att de inte ska minska sin mjölkproduktion så lammen slutar växa. Det är viktigt att inte vänja av lammen för tidigt. Efter avvänjning får bagglammen det bästa betet för att få iväg dessa till slakt så tidigt som möjligt och inte få för många kvar som vinterlamm. Alla mindre lamm samt livlamm klipps i slutet av oktober. Vinterlamm är ingen stor del av produktionen. Små tacklamm för slakt hålls kvar till försommaren året därpå.

Utfodringen

Tackorna utfodras enbart med ensilage under hösten när betet tagit slut fram tills januari då de dräktighetskannas. Därefter så har en mindre giva färdigfoder, 0,1 till 0,2 kilo per dag, utfodrats för att komplettera proteinbehovet. Ensilaget har varit bra energimässigt men med lägre proteininnehåll. Senaste året har enbart proteinkoncentrat utfodrats till tackorna under högdräktigheten och digivningen på stall med en maxgiva på 0,3 till 0,4 kilo koncentrat. Tackorna har svarat och mjölkat mycket bättre efter lamningen. Efter betessläppet på våren går ungtackor och tackor med trillingar på vallbete och tackor med en eller två lamm går på naturbetesmark. När återväxtbetet är slut så utfodras ensilage på betet.

Skinnarve gårds foderstat

Inför betäckning och lågdräktighet	Endast ensilage, sämre ensilage skörd 2, 3, 4
Högdräktighet	Ensilage skörd 1, proteinkoncentrat
Digivning på stall	Ensilage skörd 1, proteinkoncentrat
Digivning bete	Enbart bete, åkermark eller naturbetesmark tills det är slut. Därefter ensilage i betesvackan.

Slaktresultat

De senaste årens slaktresultat har varit medelvikt på 20,8 till 22,0 kilo, formklassning R-, medelfett 3-. Andelen kvalitetslamm har varit 100 procent. Kilo lammkött per tacka var 37 kilo under 2018. Medelåldern för slakt har varierat mellan åren på grund av betestillgången. Ålder vid slakt varierar från 135 till 200 dagar på hösten. De små tacklammerna slaktas i maj-juni vid drygt ett års ålder. I augusti-september är önskad slaktad vikt runt 20 kilo, för att i oktober sjunka till cirka 18 kilo och som lägsta slaktad vikt 16 kilo. Målet är 300 gram i daglig tillväxt i genomsnitt.

Gårdens rekommendationer för att lyckas med ekologisk betesbaserad lammproduktion

Det Maria och Erik rekommenderar till andra är att vid satsning på ekologisk betesproduktion är det en fördel att ha flera djurslag för att hålla parasittrycket nere. Att ha god tillgång på naturbetesmarker är en annan fördel. Betesplaneringen är A och O. Utfodra ensilage på befintlig betesvall där fåren redan betat för att inte skada nya vallar. Maria och Erik väger ofta sina lamm och har koll på betestillgången. De vänjer inte av lamm vid betessvackor. Hullbedömning är ett bra instrument och efter att djurvälståndet kommit till så har de en bättre uppföljning på tackornas hull. Maria och Erik bedömer hullet inför betäckning, vid scanningen och vid lamningen. Även att hålla reda på foderpartierna samt volymer av foderpartier är ett annat tips som de tycker är viktigt.

Framtidsplaner

Eftersom Erik har gått in i företaget och vill ändra på utfodrings-systemet så är målet att slippa manuella moment vid utfodringen med hjälp av fullfodervagnen. Att kunna göra en mix som är anpassad efter de olika stadierna fåren befinner sig i samt att kunna blanda foderpartier ser de som fördelar vilket är en del i deras framtidssatsning. En annan fundering är att införa lammkammare på bete till trillingar och ungtackornas ungar i början av betessäsongen.

Text och foto: Anna Törnfeldt, Ollajvs Gård, där inte annat anges

Erik vid det egenhändigt byggda foderbordet. Foto: Maria Ericson

Erik vid den nyinköpta mixervagnen. Foto: Maria Ericson

Gården har höstlamm som produktionsmodell och lammen växer i genomsnitt ca 300 gram per dag under betessäsongen. Foto: Britta Wendelius

Stjärnbäck

Hos Britta Wendelius och Lars Sjöberg på gården Stjärnbäck utanför Möklinta i Västmanlands län huserar cirka 35 gotlands-tackor och tre avelsbaggar. Lammproduktionen präglas av noggrannhet, timing och avelsintresse. Besättningen grundades 2009 med inköp av tacklamm från en av landets mest meriterade avelsbesättningar med gotlandsfår. Det är ett arv att förvalta och en utmaning att utveckla för framtiden. Britta har tidigare erfarenhet av får – och framförallt gotlandsfår – från sin uppväxt och är intresserad av avelsarbetet för att få fram livdjur av hög kvalitet. Tackorna har bra moderegenskaper och jag älskar skinnen, säger Britta. Redan före start påbörjades omställning till EU-certifierad ekologisk produktion.

Småskalig förädling

Stjärnbäck förvärvades för cirka 10 år sedan och till gården hör cirka 18 hektar åkermark och två hektar skogsbete. Gården har en småskalig produktion där allt som fåren producerar säljs direkt till konsument; allt från lammkött i låda, beredda pälskinn och ull – både råull till hantverkare och förädlad som garn och kardflor.

Huvudinriktningen är dock avel med målsättning att föda upp potentiella livdjur till andra besättningar med Gotlandsfår. Just avelsarbetet passar Britta som är intresserad av uppföljning, livdjursurval samt att hitta optimala baggar som passar gårdens tackmaterial och avelsmål. Besättningen är ansluten till Elitlamm Avel som är den officiella avelskontrollen för får i Sverige. Alla tackor lammar under tre veckor med start första veckan i april.

Ett kvitto på framgångarna är baggen SE202406-15044 Stjärnbäck Don Juan som blev uttagen till semin för några år sedan. Likaså finns man med på Elitlamm Avels topplista över de 20 besättningar med gotlandsfår som har högst genomsnittligt avelsvärde för helhetspoäng päls.

Besättningshälsan är viktig, inte minst när man säljer livdjur. Besättningen är därför ansluten till Meadi-Visna-programmet och Klövkontrollen och kan sälja MV-fria och fotrötefria djur.

Foderstater

Foderstater beräknas varje år med hjälp av rådgivare. I grunden finns alltid en analys på grovfodret. Man har arbetat strategiskt för att öka näringsinnehållet i ensilaget, bland annat har 1:a skörden tidigare lagts för att ta gräset i ett tidigare utvecklingsstadium. Foderstaten kompletteras vid behov med ett ekologiskt pelleterat färdigfoder under sista delen av dräktigheten och digivning beroende på ensilagets näringsinnehåll och tackornas produktion. Lammen får inget kraftfoder. Tabellen visar hur näringsinnehållet i ensilaget har förändrats under åren, samt hur det påverkar foderstaten.

Näringsinnehåll grovfoder från 2012-2018 och foderstat kopplat till ett par av åren

Innehåll/kg ts	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Energi (MJ)	9,5	10,9	11,0	11,6	10,9	10,3	10,4
Råprotein (g)	123	123	150	81	123	127	97
AAT (g)	67	71	72	74	75	73	73
PBV (g)	8	0	27	-46	-6	2	-27
NDF (g)	462	567	543	460	459	465	529
Kraftfoder (kg per tacka och dag)	Högdräktig: 0,2 kg Digivning: 1 kg 60 % havre + 40 % Sund Merax					Högdräktig: - kg Digivning: 0,3 kg Sund Rejäl	

Britta Wendelius i sin gårdsbutik där bland annat silverfärgade och silkiga lamm- och fårskinn säljs.

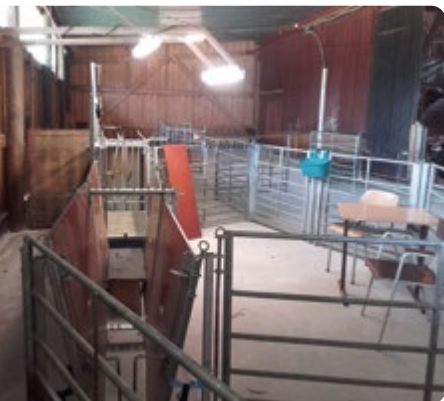

Vid lamning boxas tackorna i enskilda lamningsboxar som skymtar längst bort på bild. Därefter släpps tackor med lamm ut i en fälla skild från de olammade tackorna. På andra sidan foderbordet skymtas högdräktiga tackor vars utrymme minskar i takt med att antalet lammade tackor ökar.
Foto: Britta Wendelius

Skiftet som skördats till ensilage är sått med vallfröblandning nr 9 från Olssons Frö. Den innehåller dels en gräsblandning med timotej, rödsvingel, ängsgröe, ängssvingel och rajgräs, dels vitklöver, kärringtand, humlelusern, svartkämpar och kummin. Blandningen passar både ensilageskörd och bete.

Från och med 2019 inleder gården ett samarbete med en ekologisk växtodlingsgranne. Han sår in önskad vallfröblandning på en del av sin mark som Stjärnbäck sedan köper in som rundbalsensilage och han får fårens fastgödsel i retur. Vallarna runt gården kommer att användas som betesvallar, där överskott putsas ner för att hela tiden hålla betet i ett vegetativt tillstånd. Putset får fungera som gröngödsling och man har även provat att handså vitklöver på vissa delar av vallen med gott resultat.

Fåren erbjuds granulerade mineraler under hela året i separat mineralkrubba. Britta är noggrann med att städa mineralbaljan ofta så att mineralfodret är fräscht och aptitligt för fåren. Med låg andel kraftfoder behöver fåren en hel del mineraler.

Förutom lamm-mönstringen vid 110 dagar vägs lammens 60-dagars vikt för att få ett bättre urval av tackor som har en hög mjölkproduktion. Hanteringsanläggningen ställs upp tillfälligt efter det att stallet rengjorts under sommarhalvåret. Belysningen är flyttbar och används också vid klippning. Foto: Britta Wendelius

Genomtänkt betesdrift med välkomstbete

Gården har utarbetat ett betessystem som de tycker fungerar bra. I slutet av april, efter lamning, tas träckprover på en grupp tackor för säkerställa att de inte har för hög parasitbörda inför betesläpp. I mitten av maj släpps tackor med lamm ut på ett parasitfritt välkomstbete. Den första fållan är anpassad att räcka ungefär en vecka, därefter fortsätter djurgruppen i ny betesfälla vecka två och ytterligare en ny betesfälla vecka tre. Tredje fållan öppnas sedan upp steg för steg, så det blir som en så kallad storfälla. Välkomstbetet betas enbart av fåren under första betesmånaden, för att sedan putsas eller växelbetas av hästar under resten av betessäsongen. På så vis håller man ner markens parasitbörda och de känsliga lammerna får en långsam exponering för betesparasiter.

Längre fram på sommaren släpps djuren på vallåterväxt med smakliga baljväxter och örter. Innan inläpp på nya vallen tas träckprov på lammerna för att säkerställa att de inte har förhöjd parasitbörda. I månadsskiftet juli/augusti avväns lammerna i samband med lamm-mönstringen. Tack- och bagglamm sorteras för sig och släpps ut på återväxtbete i olika betesfällor. Tackorna sinas av inne på stall i några dagar, för att sedan släppas ut på magert skogsbete.

Fårhuset är en tillbyggnad på befintlig loge med måtten 33 x 7 meter. Byggnaden är förprovad för 80 tackor, men är optimalt för maximalt 43 vårlammande tackor enligt gårdens erfarenhet. Från början hade man grus som underlag, men efter några år investerades i en gjuten platta. Något som underlättat utgödslingen.

Redan från start investerade man i ett rovdjursaviserande elstängsel med fem el-trådar runt all mark. Det är bra med ett rejält staket, men kräver mycket röjning för att hålla undervegetationen nere.

Uppfödningstider och slaktresultat

Slaktlammen slaktas vid ett tillfälle i mitten/slutet av september på Bäsinge slakteri i Krylbo. Alla lamm tas som återtag och säljs styckade i låda direkt till konsument. Slaktresultatet visas i tabellen nedan.

Slaktresultat lamm Stjärnbäck 2016-2018

År	Antal slaktlamm	Kroppskonformation	Fettgrupp	Slaktvikt	Slaktålder
2018	38 st	R-	3-	19,7 kg	166 dagar
2017	48 st	R	3-	18,3 kg	150 dagar
2016	31 st	R-	3	20,7 kg	146 dagar

Utfodringen av grovfoder

I dag bär man ut grovfodret från ensilagebalen upp på foderbordet, men det är inte helt optimalt. Målet är att minska tiden för utfodring morgon och kväll. Det är även en fråga om ergonomi, så man inte sliter ut kroppen med dålig arbetsmiljö. Alternativet med utfodring direkt ur hel bal i foderhäck är inte aktuellt. Det är risk för stor andel foderspill och även sämre koll på foderhygien, menar Britta. Men vi funderar hela tiden på hur vi ska kunna förenkla och utveckla hanteringen. Så som vi hela tiden vill utvecklas inom alla delar av vårt får-företagande, säger Britta.

TIPS TILL ANDRA LAMMPRODUCENTER

- Satsa på bra vallfoderkvalitet, uppmanar Britta. En tidig vallskörd är avgörande och foderstaten kan innehålla en större andel grovfoder. Vissa år har andelen kraftfoder kring lamning och digivning varit försumbar eftersom tackorna kunnat näringsförsörja sig enbart på ett näringstätt ensilage.
- Även att ha en genomtänkt betesdrift som håller ner trycket av betesparasiter ger friska och därmed lättskötta djur, påpekar Britta. Planera betesrotationen i förväg och ha framförhållning, mycket handlar om timing - det vill säga att sätta in åtgärder i rätt tid.
- Britta och Lars har konsekvent gallrat bort tackor som av någon anledning krånglat vid lamning. Det har gett livdjur som fungerar mer problemfritt.

Text och foto: Titti Strömne, Glada Fåret, där inte annat anges

551 82 Jönköping
Tfn 036-15 50 00 (vx)
E-post: jordbruksverket@jordbruksverket.se
www.jordbruksverket.se

ISSN 1102-8025
JO19:14

